

TEKST, TEKSTURA I KONTEKST ŠOKAČKE I BUNJEVAČKE TRADICIJSKE KULTURE – ZEMLJA, LJUDI I BAŠTINA

Tradicijska kultura i kulturna baština Šokaca i Bunjevaca – zemlja, čuvari i baštinici. Uredile Ružica Pšihistal i Katarina Dimšić. Šokačka grana Osijek – Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Osijek – Subotica, 2018., 380 str.

Zbornik Urbanih Šokaca 11/12 pod nazivom *Tradicijska kultura i kulturna baština Šokaca i Bunjevaca – zemlja, čuvari i baštinici* rezultat je dvaju projekata/ tema kojima su se Urbani Šokci bavili tijekom dvije godine (2016. i 2017.): Zemlja u panonskoj kulturi hrvatskih subetničkih skupina ili *Šokačko-bunjevačka* terrafilija te Šokačka i bunjevačka kulturna baština – kulturni kapital, baštinici i vlasnici. Nakon deset izdanja zbornika Urbanih Šokaca pod uredničkim vodstvom Vere Erl, uz suradnju Gorana Rema i Helene Sablić Tomić, uredništvo ovoga zbornika preuzele su Ružica Pšihistal i Katarina Dimšić. Zbornik sadrži 22 rada autora različitih profila i stručnih pozadina koji su sudjelovali na znanstveno-stručnim skupovima u Osijeku, Vinkovcima i Plavni i podijeljen je u pet cjelina.

Prvu cjelinu *Zemlja, kruh i svakodnevice u tradicijskoj kulturi* čine tekstovi nekoliko stalnih suradnika Šokačke grane. Autori su u tekstove ukomponirali kolektivno znanje i vještine bogate šokačke tradicije iznijevši ih kroz vlastito iskustvo slavonske *zemljane* svakodnevica. Prvi od dvaju radova Vere Erl u ovome zborniku naslovljen je Reduše šokačkih kućnih zadruga i njihova jela. Autorica uvodno donosi povijesni izvještaj o šokačkim kućnim zadrugama koje su, kao tradicionalne društveno-ekonomske institucije, snažno utjecale na oblikovanje života ljudi šokadije. Važnu ulogu u toj instituciji imala je reduša, jedna od žena/jetrva ili snaha koja je morala na svoj red kuhati i čitavu kuću (kućnu zadrugu) držati u redu. Autorica prikazuje redušina zaduženja, posebice ona koja su se odnosila na pripravljanje hrane, a umjesto zaključka navodi *starovirska* korizmena jela s pripadajućim receptima. Drugi je rad *Zemlja*, rad i običaji u slavonskom selu i moja sjećanja iz djetinjstva autora Josipa Kovačevića. Autor prenosi svoja sjećanja iz djetinjstva iz vremena kada je imao pet godina (sredina 20. st.) iz sela Podravski Podgajci. Rad donosi detaljan prikaz običaja rodnoga mjesta s posebnim naglaskom na rad u polju, ali i na slobodno vrijeme ljudi stvarajući vjeran

prikaz svakodnevice svojih predaka. Treći je rad Tomislava Lunke pod nazivom Kućne zadruge u Soljanima u kojemu autor donosi izvještaj o osnivanju i razvoju kućnih zadruga i šokačkih rodova u mjestu Soljani. Autor opisuje izgled i razmještaj kuće velikih zadružnih obitelji, njihov način života, prehranu, diobe te na kraju i proces raspadanja kućnih zadruga. Sljedeći je rad Katarine Dimšić pod nazivom Kruh u običajima Šokaca. Kruh kao česti dio obreda godišnjih i životnih običaja Šokaca sa sobom je uvijek nosio određenu simboliku koju autorica prvotno pronalazi u slavenskoj mitologiji, a zatim i u vjerskom (kršćanskom) životu. Autorica se osvrće na pogače, gibanice i druge najčešće varijacije kruha koje sa sobom nose simboličko značenje te ih prikazuje u različitim običajima od kojih su se neki i do danas očuvali kao živuća baština. Posebnost sljedećeg rada, autora Ivana Ćosića Bukvina pod nazivom Divan o starovirskim jilima Slavonije i Srijema, jest što je napisan izvornim šokačkim govorom. U radu autor pripovijeda o tradicionalnim jelima Slavonije i Srijema vodeći računa o kulturnom kontekstu i sastavu šokačkog jelovnika u odnosu na godišnji ciklus i svečanije prigode. Posljednji rad prve cjeline zbornika Zemlja i tlo, čovjekov vječiti pratitelj – izbor ili sudbina? potpisuje Marko Josipović. Glavna teza rada jest značaj (uloga) tla u proizvodnji hrane, kao i života čovjeka uopće. Autor je iznio vlastito istraživanje o procjeni vrijednosti tla u Republici Hrvatskoj, njihovom potencijalu i preventivnom načinu korištenja u budućnosti.

Drugu cjelinu Zemlja u književnom tekstu otvara rad Terrafilija i homo faber u prozama Ivana Kozarca Vlaste Markasović. Autorica proučava nespecificnost proze Ivana Kozarca koja odstupa od izvornog, šokačkog odnosa prema zemlji i radu. Tradiciji obožavanja zemlje i potpunog predanja radu na zemlji suprotstavljaju se likovi čije osobine kulminiraju u djelu *Duka Begović* stvarajući novi odnos prema fenomenu *terrafilije*. U radu Tatjane Ileš naslovljenom Kulaci, arendaši, napolčari – motiv zemlje u proznim zapisima Tomislava Žigmanova promatra se motiv zemlje u zbirkama priča *Prid svitom* i *(Ne)Sklad(a)ni divani*. Autorica primjećuje da je taj motiv, ispričovijedan kroz odnose prošlosti i sadašnjosti, ruralnog i urbanog, davanja i oduzimanja, duboko utkan u egzistencijalno, pa onda i identitetno obilježje pripadnika jedne hrvatske subetničke skupine pri čemu se prikazuje kao breme prostora u dodiru različitih svjetova. Rad Nevene Mlinko, Zemljanin u Pančićevoj poemi Subotici, bavi se poemom Natpivavanja koja predstavlja začetak suvremene dijalektne poezije vojvođanskih Hrvata. Osnovna odlika poeme je tanka granica suprotnosti – između dobrog i zlog, zbilje i sna, narodnog i suvremenog, slobode i ropstva, dijalekta i stan-

darda, razumijevanja i zumnosti. Autorica se posvetila analizi poeme – njezinu stilu, motivima i temi kojima je nastojala pokazati da je lirskom subjektu zemlja osnovni identitetni čimbenik predstavljen upravo u gradu Subotici. Raznovrsnosti i kontekstualizacije zemlje u poeziji Alekse Kokića autorice Katarine Čeliković četvrti je rad cjeline o *terrafiliji*. U njemu je prema leksičkim i tematskim značajkama te vrstama pjesama (religiozne, socijalne, domoljubne...) prikazana navezanost pjesnika na bačku zemlju, ravnicu i ljude nizine s kojima živi, kojima se divi i s kojima dijeli nedvojbenu vezu sa zemljom na kojoj je rođen.

Treća cjelina naslovljena je *Kulturna baština u prošlosti i suvremenosti* i obuhvaća široki vremenski raspon (od 18. stoljeća do danas), a istražuju se elementi materijalne i nematerijalne kulturne baštine Šokaca u Baranji, Bačkoj i Srijemu te načini njezina očuvanja u kulturnim centrima Slavonije. Prvi je rad Miroslave Hadžihusejnović Valašek, Duhovne pisme u franjevačkim kantualima iz prve polovice 18. stoljeća u Slavoniji i Srijemu. Autorica je istražila iscrpan opus (88 hrvatskih tekstova) do sada neobjavljenih rukopisnih kantuala iz slavonskih franjevačkih samostana, ponajviše iz prve polovice 18. stoljeća. Ti rukopisni kantuali (pjevnici) zbirke su liturgijskih i neliturgijskih crkvenih skladbi koje danas svjedoče o stoljetnom kontinuitetu katoličke vjere i nacionalne kulture na slavonskim prostorima. Sljedeći rad *Nematerijalna kulturna baština Hrvata Šokaca u Bačkom Monoštoru* autorice Sonje Periškić, razmatra pojam nematerijalne kulturne baštine i što se sve pod njime podrazumijeva. Nematerijalna kulturna baština predstavlja izazov današnjim istraživačima u pogledu izvora i autentičnosti te su u radu, uz ostale običaje, istaknuti porodni i posmrtni običaji te dječje igre. Anita Đipanov Marijanović u radu *Žensko tradicijsko ruho u adventu i korizmi* prikazala je i opisala narodne nošnje kao jedne od najznačajnijih materijalnih tragova Bačkog Monoštora. Autorica ističe važnost tradicijskog ruha kao živućeg spomenika jednoga kraja i podsjetnika mladim generacijama na baštinu svojih predaka. Glavna pozornost usmjerena je na žensku nošnju koja se nosi u vrijeme adventa i korizme jer je daleko raznovrsnija, ali autorica opisuje i mušku nošnju te onu koja se nosi ovisno o dobi. Autor rada *Tradicijska kultura i usmena književnost južne Baranje u suvremenim kulturnim praksama* Željko Predojević proveo je istraživanje navedene teme i izložio ju kao dio doktorskog rada koji je upotpunio novim podacima za 2016. godinu i nekim novim spoznajama. U radu se govori se o tradicijskoj i ruralnoj kulturi Hrvata iz južne Baranje kao važnom dijelu predstavljačkih oblika kulturno-turističkih manifestacija, s posebnim naglaskom na usmenoj književnosti i subetničkoj skupini

Šokaca. Autor zamjećuje da se razvojem kulturnog ruralnog turizma usmena književnost, naročito u obliku pjesama, ponovno prepoznaje i uključuje u reprezentiranje stanovnika regije. Martina Mišetić u radu Konji kao dio tradicijske kulture Cvelferije izlaže povijest uzgoja konja od sredine prošloga stoljeća do danas, kao i načine služenja konja na području Cvelferije. Autorica prikazuje slijed u kojemu su konji u prošlom stoljeću imali nezamjenjivu ulogu u životima ljudi navedenog kraja, nakon čega slijedi negativan trend prestanka uzgoja konja uslijed industrijalizacije i pojave modernijih vrsta prijevoza da bi se konji u zadnjem desetljeću ponovno počeli uzgajati u svrhu novih potreba. U radu su predstavljene cvelferske konjogojske udruge, njihove aktivnosti i razlozi zbog kojih se uzgajaju. Mirko Ćurić je u radu Udio manifestacije Đakovački vezovi u očuvanju baštine izložio istraživanje o pozitivnom utjecaju Đakovačkih vezova kao najveće folklorne manifestacije Slavonije, Baranje i Srijema na očuvanje narodne baštine i na poticanje na aktivno sudjelovanje, naročito mladih.

U četvrtoj cjelini Kulturna baština u literarnim transmisijama predstavljeni su književni slavonsko-cvelferski „klasići”, Slavko Janković i Mara Švel Gamiršek. Prvi je rad Šokačke inspiracije Slavka Jankovića autorice Vlaste Markasović. U radu je izložen ponajprije utjecaj navedenog vinkovačkog kulturnog djelatnika koji je kroz njegov život poprimao različite razine i oblike. Prikazujući svestrani i opsežni rad Slavka Jankovića, autorica ga želi istaknuti kao nezaobilaznog u oblikovanju šokačke urbane kulture. Autorica Vera Erl u drugom se radu u zborniku posvetila temi Mara Švel Gmiršek. Rizničarka cvelferske šokačke baštine. Sukladno naslovu rada, autorica prikazuje Maru Švel Gmiršek kao onu koja je ispisala povijest i šokaštvo Cvelferije u pričama čije su teme obuhvatile sve razine šokačkog graničarskog življenja.

U petoj cjelini zbornika koja nosi naziv Ljudi, najvrjedniji kapital zajednice naglasak se vraća na obične ljude i njihovu ljubav prema tradiciji i korijenima, bez kojih ne bi bilo ni tradicije ni baštine. U radu Mjesto životne povijesti u narodnoj etnografiji Katarina Dimšić istražuje narodne etnografe koji su, kao pojedinci koji se bave prikupljanjem i dokumentiranjem svakodnevice, ključni u objedinjavanju materijalne i nematerijalne kulture nekog prostora. Autorica navodi etnografe koji su živjeli i djelovali u 19. i 20. stoljeću, ali i jednog živućega preko kojega danas možemo saznati i o prošlim etnografima, što ih je dovelo do sakupljanja i kakav su odnos imali prema sakupljenoj građi. U radu Tomislava Lunke, Učitelji promicatelji šokačke kulturne baštine u Županjskoj Posavini i Cvelferiji, dokumentacijski se i kronološki navode značajni učitelji županjskoga

kraja, ljudi koji su svojim djelovanjem utjecali na promicanje šokačke kulturne baštine šireći među pukom spoznaju o vlastitim vrijednostima i obogaćujući ih svojim angažmanom u različitim prilikama. Rad Ivana Ćosića Bukvina, Svinjari spačvanskih šuma, drugi je njegov rad u ovome zborniku pisan također izvornim šokačkim govorom. U njemu autor pripovijeda o svinjarima s početka 20. stoljeća – njihovim navikama, poslovima, običajima, ali i problemima i izazovima s kojima su se suočavali. Posljednji rad zbornika Što ćemo s ljudima? Pripovjedači i pjesnici Cvelferije – najvrjedniji kulturni kapital zajednice Ružice Pšihistal izlaže ponovljeni autoričin pogled na provedeno istraživanje usmenoknjiževne građe Županjske Posavine, u znaku propitivanja *radićevskoga* modela po kojemu etnografski tekst pišu/zapisuju sudionici kulture, oni koji *narod* potpuno *poznaju* i *razumiju*, a ujedno je *hommage* ljudima (živim izvorima), najvrjednijem baštinskom kapitalu koji se ne može zatvoriti u korice knjige.

U multidisciplinarni zbornik koji povezuje filološke, etnološke, folklorističke i književno-antropološke pristupe uvrštena su recenzirana dvadeset i dva znanstvena i stručna rada s ujednačenim referencama na brojnu literaturu, kao i na izvorne rezultate terenskoga rada. Suradnja Šokačke grane Osijek, Znanstvenog zavoda Hrvata u Mađarskoj iz Pečuha, Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata iz Subotice te Vinkovačkih šokačkih rodova iz Vinkovaca – četiriju ustanova i udruga u različitim državnim granicama plodonosno je okrunjena novim zbornikom potvrdivši neiscrpnost istraživačkog potencijala šokačke i bunjevačke baštinske kulture koji u ovom istraživačkom rukavcu traje već punih dvanaest godina. Zbornik pod novim uredničkim vodstvom nije promijenio prijašnji smjer – urednice Ružica Pšihistal i Katarina Dimšić ostale su vjerne tradiciji obnavljajući je i prenoseći u suvremenost nova poglavlja šokačke i bunjevačke kulturne baštine.

Žaklina KURMAIĆ